

*Consideracions sobre la urbanística
en temps de globalització*

Joan Antoni Solans Huguet

Lliçó inaugural del curs acadèmic 2003-2004

Barcelona, 2 d'octubre del 2003

CONSIDERACIONS SOBRE LA URBANÍSTICA EN TEMPS DE GLOBALITZACIÓ

LLIÇÓ INAUGURAL DEL CURS ACADÈMIC 2003-2004,
A CÀRREC DE JOAN ANTONI SOLANS HUGUET,
PROFESSOR CONVIDAT DE LA UPF I ANTIC DELEGAT DELS SERVEIS
D'URBANISME DE L'AJUNTAMENT DE BARCELONA I EXDIRECTOR
GENERAL D'URBANISME DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

En la darrera dècada del segle passat es va percebre que sorgia un nou món caracteritzat per unes noves tecnologies, unes noves estructures socials, una nova economia i una nova cultura. El terme emprat per significar aquesta mutació ha estat el de *globalització*.

A mitjans dels anys noranta i a partir de la creació de l'Organització Mundial del Comerç (OMC), la globalització econòmica, traduïda en un comerç lliure, va ser aclamada pels dirigents de les empreses com la nova frontera. Se suposava que el nou ordre hauria de beneficiar totes les nacions, ja que comportaria l'expansió econòmica mundial i els seus beneficis arribarien a tots els racons del planeta i a cadascun dels seus habitants.

Aviat es va posar de manifest, però, que les noves regles econòmiques establertes per l'OMC eren en molts camps insostenibles i causaven innombrables conseqüències fatals: desintegració social, vulneració de la democràcia, deteriorament accelerat del medi, expansió de noves malalties, i també, entre d'altres, el pas de la pobresa a la misèria.

Davant del nou fenomen, la hipòtesi que va formular Manolo Castells és la següent: de la mateixa manera que la Revolució Industrial va portar l'aparició d'una societat industrial, la nova revolució de les tecnologies de la informació està fent aparèixer una societat de la informació. Una societat que, després de la generalització d'Internet, ell anomena "la societat en xarxa".

Després del fracàs del comunisme soviètic, el capitalisme s'ha estès per tot el món i, per primer cop en la història, aquest s'organitza al voltant d'un únic conjunt de regles econòmiques. D'acord amb Fritroy Capra, el desenvolupament de la globalització ha estat la conseqüència d'un procés propi de les organitzacions humanes: ha estat el resultat de la interrelació entre unes estructures dissenyades, d'una banda, i unes estructures *emergents de resposta*, d'altra banda.

La revolució informàtica, que la meua generació ha viscut des de l'inici (els primers arquitectes que programàvem en Fortran o que l'any 1974 vam introduir els primers equips de disseny assistit per ordinador a l'administració pública) va tenir lloc per la interacció de tres grans camps de l'electrònica, que han tingut efectes sinèrgics entre si: els ordinadors, la microelectrònica i les telecomunicacions. Els ordinadors es fonamenten en l'aplicació de la cibernètica a les màquines, i la mateixa cibernètica és a la base de la comprensió sistèmica de la vida. La microelectrònica es va desenvolupar a partir de la invenció del circuit imprès, el xip, capaç de contenir milions de transistors que processen els impulsos elèctrics. En aquest procés va ser fonamental la invenció, a inicis dels anys setanta, del microprocessador, que va permetre situar un ordinador dins d'un xip, i des d'aleshores la capacitat d'integració de circuits ha augmentat exponencialment amb l'espectacular reducció de la seva dimensió i l'extraordinari augment de les seves capacitats i intel·ligència. L'explosió d'aquestes dues tecnologies ha esdevingut espectacular quan ha incorporat els darrers avenços en el camp de les telecomunicacions, cosa que ha fet omnipresent i real la comunicació entre tots, la vella aspiració teològica de "la comunió dels sants".

Això no obstant, tant pel que fa a la localització de Silicon Valley com al mateix fet de la seva aparició, aquest fenomen no s'hauria produït si prèviament, amb les seves corresponents expressions artístiques i contraculturals, no s'hagués qüestionat la societat nascuda de la Segona Guerra Mundial. Les innovacions de la revolució informàtica no haurien aparegut sense qüestionar-se els criteris d'autoritat i llibertat que imperaven. Aquella revolució social feta al marge del control de les grans empreses no hauria estat possible sense aquelles actituds irreverents. El fort sentit de comunitat que es va desplegar aleshores i que es troba en els nous estils de treball informals, oberts, descentralitzats, cooperatius i orientats cap a un futur diferent van ser bàsics per a l'aparició de les noves tecnologies i perquè el control del procés passés del control a través del hardware al més difícil i difús del software; del control estricte de qui estava autoritzat a fer ús d'aquelles tecnologies a un ús obert i generalitzat, de masses, que ha acabat per alterar l'essència de la mateixa societat.

LA NOVA ECONOMIA

En la nova economia, el capital, gràcies a les noves tecnologies de la informació i de la comunicació, es desplaça ràpidament d'una opció d'inversió a una altra, en una recerca constant d'oportunitats. Els beneficis passen a ser més grans en els mercats financers que en les inversions industrials directes, de manera que, en darrera instància, els fluxos financers tendeixen a introduir-se a les xarxes globals a la recerca del màxim benefici.

Estem assistint a la substitució de l'or i del paper moneda per productes financers més abstractes com les opcions de futur, els fons de cobertura i altres productes derivats. La creixent virtualitat d'aquests productes ha estat la causa que l'atenció dels inversors es desplaça dels beneficis reals a uns criteris de valor volàtils percebuts en termes de l'índex que prenen les accions. En les empreses ja no es persegueix maximitzar el benefici sinó el valor de les accions. A la borsa, el valor de les empreses puja o baixa sense cap relació amb el seu comportament real, ni en relació amb les màquines que tenen, sinó en funció d'unes apreciacions intangibles del mercat.

Les companyies de software, que van veure augmentar el seu valor de manera exponencial sobre la base d'unes expectatives —malgrat no presentar beneficis— i mogudes només amb l'obsessió per fidelitzar els seus professionals —ja que no tenien res més—, són un clar exemple de la desconexió que s'ha donat entre la producció de béns i la producció de beneficis en la nova economia. I ha estat aquesta una de les explicacions de la punxada de la bombolla financera. D'altra banda, empreses que eren per si mateixes ben sòlides veien caure les seves accions espectacularment, independentment del seu compte de resultats, i es van enfonsar i van haver d'acomiadar massivament els seus treballadors només pel subtil joc de les variacions del marc financer d'aquestes corporacions.

La productivitat procedeix fonamentalment de la innovació i de la competitivitat mundial, dues condicions que depenen exclusivament de la flexibilitat davant els canvis sobtats i per a l'assoliment de les quals les tècniques de la informació són essencials.

Aquest procés ha estat accelerat i molt dur. Un cop les xarxes financeres globals han aconseguit un determinat grau de complexitat, les seves interconnexions no lineals han començat a generar ràpids bucles de retroalimentació que han donat peu a l'aparició de nombrosos fenòmens insospitats. Conseqüència de tot això és que la nova economia és, a més de complexa, essencialment turbulenta, i desafia les anàlisis en els termes econòmics convencionals.

En el casino que hem construït entre tots, els fluxos financers no segueixen cap lògica de mercat. Les perturbacions que es creen a l'hora d'establir els

preus i d'assenyalar les tendències són tan descomunals com en l'anterior economia ho eren les tradicionals forces de l'oferta i la demanda. Només els mercats globals de divises mouen cada matí dos mil milions de dòlars d'aquí cap allà, cosa que explica que els governs dels vells estats nació siguin incapços de controlar la seva política econòmica. El sistema no presenta cap mena d'estabilitat, i va tan de pressa i utilitza un nombre tan elevat de fonts d'informació que gira embogit i fora de qualsevol mena de control.

De la mateixa manera, els ecosistemes també poden esdevenir inestables. Quan això succeeix per selecció natural, acaben per desaparèixer. Només els sistemes que incorporen processos d'estabilització i d'autoorganització sobreviuen. En l'economia global aquests s'han d'introduir a través d'unes consciència, una cultura i una política humanes, noves; en altres paraules, hem d'introduir altres valors que el dels diners pels diners, és a dir, altres mecanismes de regulació que estabilitzin la nova economia.

L'IMPACTE ECOLÒGIC DE LA NOVA ECONOMIA

Si volem que el capitalisme global sigui capaç de disminuir la pobresa i l'exclusió social cal que s'introdueixin en els seus models, els costos socials de l'activitat econòmica. I entre aquests costos els més importants són els costos mediambientals de la nova economia. La destrucció accelerada del medi natural és encara més severa que la del seu impacte social.

L'objecte central de la teoria i de la pràctica econòmiques actuals —la lluita per un creixement econòmic continuat i indiferenciat— és insostenible. Una expansió infinita en un planeta finit només pot conduir a una catàstrofe. A les acaballes del segle XX ja era clar que les nostres activitats econòmiques estaven malmetent la biosfera i la vida humana fins a extrems que podrien esdevenir irreversibles en poc temps. En aquesta precària situació, reduir l'impacte sobre el medi natural ha esdevingut per tant essencial per a la humanitat.

Mentre la nova economia ha augmentat els efectes destructius sobre la biosfera, un creixement sense un urbanisme de qualitat al darrere crearà greus problemes d'equilibri mediambiental. Els fets encara es multiplicaran més quan en l'economia global en què ens trobem, els països, per incrementar la seva competitivitat o la de les empreses, en comptes d'endurir o d'igualar les normes de protecció ambiental, les suprimeixin per disminuir els costos de certs productes industrials.

En aquest procés el més greu ha estat haver-se hagut d'especialitzar en la producció d'uns pocs béns específics per a l'exportació amb la finalitat d'obtenir divises, cosa que, a part de l'augment dels costos mediambientals

derivats d'aquest tràfec de mercaderies anant amunt i avall, ha obligat aquells països a importar la resta de productes que els són imprescindibles per subsistir. Països que fa uns anys eren autosuficients han esdevingut completament dependents de la conjuntura internacional. I això quan els pocs productes agrícoles que exportaven han acabat per esgotar en molts casos la productivitat de les seves terres i dels seus recursos. L'efecte més aparent del que diem ha estat que molta gent s'ha vist foragitada dels seus poblats i ha hagut de marxar als extraradis de les ciutats d'arreu del Tercer Món, amb què s'han creat immenses perifèries suburbanes on resulta difícil per a la població alimentar-se i trobar feina.

URBANÍSTICA I GLOBALITZACIÓ

Les actuacions més efectives contra els efectes de la globalització són, sens dubte, les polítiques urbanes, en la mesura en què aspiren alhora a l'equitat social i a la protecció del medi i pel fet que estan plantejades en el marc d'un pensament utòpic. Això no és dolent, sinó al contrari: és un pensament dirigit a la transformació de l'actual estat de coses que dóna un sentiment de pertànyer a la història, de participar en un procés de transformació social, econòmica i política. Es tracta, doncs, d'una pràctica dotada d'imaginació constructiva que a partir dels nostres somnis ens permet crear noves ficcions per les quals val la pena lluitar; unes construccions utòpiques que per poder reeixir cal que generin una pressió que es tradueixi en una pràctica política.

Perquè això sigui així, però, cal que aquestes polítiques s'inscriguin dins d'un planejament que vagi a les arrels del problema, que sigui, com la mateixa paraula indica, un planejament radical orientat als diferents grups de la societat civil, fet des de la primacia del domini públic, a través d'una forta presència de l'actuació pública que contraresti i equilibri les actuacions dels agents privats i que porti la direcció del desenvolupament i la transformació de la ciutat sota les premisses del bé comú, de l'interès general. Recalco aquests termes malgrat el considerable descrèdit en què han caigut en aquests darrers temps.

Quant a la protecció del medi, és evident que aquesta protecció exigeix la construcció de la ciutat. Si construïm la ciutat necessària no hi haurà desurbanització sobre els camps i els boscos i això exigeix, inexcusablement, amb el seu corresponent procés polític, la configuració d'aquesta ciutat i dels objectius rellevants en el marc d'uns plans. En el cas de Catalunya, un cop esgotats els plans urbanístics que es van aprovar en els anys vuitanta, no es donaria l'actual estat d'indefinició que legitima que tot sigui urbanitzable si aquest marc nou estigués fixat. Aquesta situació justifica que qualsevol municipi, estigui on estigui, es consideri amb dret a urbanitzar per l'únic fet

que els altres ho fan o perquè no es tenen aquests nous criteris d'ordenació, vinculants i mútuament acceptats.

Contra el que exposen alguns mediambientalistes, la menor petja de l'home sobre la Terra és la ciutat, entesa com a reforma de la natura. Com senyalava Arnold Toynbee, el desafiament de l'entorn és el que obliga a donar respostes civilitzadores i a adaptar intel·ligentment el medi a la voluntat de la comunitat, per tant entenent la lògica de l'entorn i establint-s'hi amb respecte. Aquest és un repte sense precedents que cal resoldre, en gran part, a contracorrent del sistema, actuant a l'origen, ja que al llarg dels pròxims cinquanta anys caldrà ubicar en ciutats el doble dels actuals 3.000 milions d'habitants urbans. Això posa de manifest que la construcció de la ciutat continuarà sent un tema central. Com ha posat en relleu Felipe Fernández-Armesto, la civilització constitueix el seu propi hàbitat, i aquella és més evolucionada com més grans són la distància i les diferències que estableix respecte del medi natural **sense alterar**.

LA GLOBALITZACIÓ TRASBALSA EL CONCEPTE DE LLOC

En la nova situació, és el concepte de lloc el que ha estat trasbalsat de soca-rel. Quan acabava la carrera, l'any 1964, Melvin Webber acabava de publicar el seu reconegut article "The urban place and the nonplace. Urban realm", en el qual posava en relleu, seguint Durkheim, els canvis en les relacions socials a la ciutat industrial metropolitana. D'una comunitat fonamentada en la compartició d'un mateix espai geogràfic, d'un lloc, s'ha passat al concepte de societat en la qual predominen les relacions d'interès. La globalització ha afectat en profunditat aquell concepte estàtic de lloc que es relacionava amb el concepte de comunitat, i ha fet inviable que es continuessin mantenint les formes locals com les formes bàsiques d'organització social i, per tant, que fossin els ingredients centrals en la formació dels significats. Precisament de nou, Castells, amb la introducció del seu concepte "d'espais de fluxos" per delimitar l'espai del poder econòmic i tecnològic, deixa al que és local, expressat a través dels diferents moviments socials, la defensa dels significats culturals i polítics. Uns significats que han entrat, d'altra banda, en profunda crisi per la reestructuració que l'economia i les tecnologies globals estan provocant.

La informació deixa d'anar associada a la comunicació, i el poder deixa d'anar associat a la representació política. De la mateixa manera, la producció es va allunyant del consum, en un procés que si continua així ens ha de portar a la destrucció de la pròpia experiència humana i, per tant, a fer-nos més difícil l'organització de la societat. Cal tenir present que només podem establir lligams socials amb aquelles persones amb les quals compartim uns codis i uns valors mínims. Les utopies de l'aldea global, de la terra com a pe-

tit satèl·lit, que ens exposava el 1964 a Barcelona Bucky Fuller, o els Amics de la Terra, el 1968 a França, s'estan esmicolant a una gran rapidesa. Encara que la televisió connecta els pobles en directe i en temps real, amb els diferents esdeveniments que transcorren és evident que això no ens apropa més els uns als altres. Transmetre no és comunicar. El brutal escurçament que l'aviació, el tren de gran velocitat o Internet han ocasionat sobre les distàncies físiques ha situat en la seva veritable dimensió la importància de les distàncies culturals. La major accessibilitat a l'altre no ha fet que aquest, per aquest sol fet, ens sigui més simpàtic. "L'altre" encara ens fa més respecte. Com més ens movem, naveguem i participem d'una cultura mundial, més sentim la necessitat de defensar les identitats culturals, lingüístiques i, perdoneu el terme, "regionals". El ressorgiment del trinomi identitat, cultura i comunicació està malbaratant tant "la il·lusió cosmopolita" com "l'angelisme identitari".

L'URBANISME COM A LLENGUATGE

La veritable urbanística, la que valora el lloc, hi té molt a dir, abans que el desig de mantenir la utopia de l'aldea global ens faci configurar el planeta com un asil d'alienats.

Els llocs adquireixen les seves particularitats, la seva manera de ser, no solament a partir d'una geografia, d'una arquitectura i de la incorporació d'un procés històric al llarg d'un període de temps —el que podríem entendre com un procés de sedimentació—, sinó que prenen uns significats precisos en articular-se pel joc que unes interaccions socials i unes experiències donen a aquell únic lloc per a la comunitat. Aquestes relacions socials són en gran part independents del que en podríem anomenar "el lloc en si mateix". Aquesta identitat dels llocs configurada a través del conflicte, de la diferència i de la negociació social és la matèria de la urbanística. No tracta només els aspectes de quina és la significació simbòlica per als diferents grups socials, sinó que tracta, també, com recrear nous llocs de convivència i nous elements de referència que permetin la formació d'uns valors per compartir.

I és arribats en aquest punt que l'urbanisme —que no pretén només obrir carrers, sinó que pretén ser un llenguatge de la comunitat— entronca amb el problema de la globalització i del llenguatge. Les xarxes de comunicacions de la nova economia, com ja he dit abans, no només transmeten informació sobre les transaccions i les oportunitats d'inversió, sinó que inclouen unes xarxes globals de notícies, d'art, de ciència, d'entreteniment i de les altres expressions culturals i, per tant, es troben profundament marcades per la revolució que experimenten les tècniques de la informació.

Les noves tècniques fan possible integrar la transmissió en un únic hipertext, que combina sons i imatges amb paraules escrites i amb paraula parlada. La nova situació està afectant irreversiblement la cultura de cada lloc. Si no creem constantment una cultura pròpia, en consonància amb aquests nous mitjà i feta amb voluntat d'esdevenir també central, hi ha perill de retrocés davant d'aquesta cultura dels nous mitjà.

La cultura que creem i que mantenim a través de les nostres institucions, igual que les ciutats que com a comunitat ens donem, no són només l'expressió dels nostres valors cívics i de les nostres creences, sinó que reflecteixen i emmotllen les nostres pautes de conducta. Més encara, encara que no ens n'adonem, modelen la nostra pròpia percepció de la realitat.

Com han mostrat els científics que treballen en el tema de la neurologia i de les teories de la cognició, els éssers humans **existim en el llenguatge**, un dels quals és la ciutat de cadascú, amb els seus referents i singularitats. En anar teixint de forma continua una xarxa lingüística, coordinem el nostre comportament i donem vida a un nou món.

Els perills rau en el fet que quan aquesta xarxa lingüística es converteixi en un únic hipertext de paraules, sons, imatges i altres expressions culturals, al marge d'una història i d'una geografia concretes, aquesta distorsionarà de manera profunda la nostra forma de veure el món. En la mesura en què les diferents modalitats de comunicació es prenen les unes a les altres codis i símbols, serà cada cop més difícil distingir el que és virtual del que és real.

El capitalisme s'ha fet global mentre l'urbanisme continua sent, per definició, local, dependent de cada lloc. Com a resultat d'això, capital i ciutat existeixen en espais i temps cada cop més distants: l'espai dels fluxos financers i l'espai real dels llocs locals i regionals on la gent viu, treballa, es mou i interacciona amb el seu medi. D'una banda hi ha el temps instantani de les comunicacions electròniques, i de l'altra el temps biològic de la vida de cada dia, que es mouen en plans ben diferents i que és, per tant, difícil que es trobin.

LA LOCALITZACIÓ DE L'ACTIVITAT ECONÒMICA

Dins de la nova economia, l'únic factor de localització i al mateix temps d'estabilitat per reduir les possibilitats de fagocitar empreses o de fer més difícil el seu trasllat a altres punts del món el dóna la capacitat de crear localment innovació i coneixement. En segon terme, i no per això menys important, el dóna la capacitat de crear capital social que es tradueixi en qualitat de vida, en oportunitats per a tothom i en cohesió social. Els únics factors essencials que tenim per assegurar que les empreses es quedin aquí són que no se'ls produeixin fugues dels homes i les dones que constitueixen el seu

know-how, la marxa dels quals les descapitalitzaria. Cal que aquests professionals se sentin d'aquí, i que per aquest motiu se sentin obligats a establir unes relacions estables amb el seu grup de col·laboradors bàsics, a més de voler restar-hi perquè es viu millor o quasi millor que en lloc. Per això cal que Catalunya i qualsevol part del seu territori sigui puntera en la creació de coneixement i a garantir la qualitat del territori.

El conjunt del país s'ha de mantenir en valor per evitar que resti al marge dels fluxos de formació de riquesa i d'informació. Cal dotar-lo de les infraestructures tecnològiques necessàries perquè ens puguem comunicar i perquè puguem innovar, produir, consumir i viure cobrint les necessitats que el món d'avui reclama com a atractius per viure-hi.

Quan, l'any 1969, vam iniciar els treballs del Pla Metropolità, els criteris rellevants eren l'anàlisi de la localització de la planta industrial i els models que explicaven el creixement regional de base exportadora. Per explicar el *desenrotllisme* urbà primaven Schumpeter i Lowry amb una dosi de keynesianisme. Després, amb la desindustrialització de 1976 i el desafiament de la integració europea, els criteris van ser la consolidació dels clústers que reforçaven les posicions de certs sectors industrials i l'organització de la ciutat com a sistema ampli, com a eficient plataforma productiva. D'aquí va sorgir la política industrial de l'Institut Català del Sòl fins a la primera crisi de l'Iraq de 1994. A partir de la *reaganomics*, l'ampliació de la demanda de serveis personals pels canvis familiars i la subcontractació de les empreses, conseqüència de l'ampliació de l'escala dels mercats i de la flexibilitat al canvi, del *just in time*, es va fer evident la importància dels parcs empresarials i la fixació de certes empreses pivot. D'altra banda, van sorgir oportunitats per descentralitzar certes activitats per a les quals s'obrien avantatges en termes de cost de la mà d'obra a les comarques de base agrària.

Avui el panorama ha estat profundament alterat. Vivim un període de grans trasbalsos. La desindustrialització del món industrial, l'augment de l'economia global, el triomf de la filosofia neoliberal, l'acabament de la guerra freda, el col·lapse de la Unió Soviètica, el final del Tercer Món, les noves tecnologies de la informació, tot això demana repensar-ho tot des de noves posicions teòriques.

La fe en la salvació a través d'un creixement econòmic il·limitat, en la capacitat de l'anomenat Tercer Món per assolir un mòdic confort material, en un consens entre les classes socials, que després s'ha vist negat per l'augment de les diferències culturals i de classe, i la fe en un estat providencial que ens protegia a tots contra les adversitats, ha entrat en crisi, com també ho ha fet el poder alliberador de la ciència i la tecnologia.

En un món configurat a partir de poderoses corporacions transnacionals i d'un capital financer cada cop més gran, tots dos aspectes necessiten unes plataformes per poder funcionar. La localització d'aquestes plataformes vindrà dictada per la lògica del mercat. Això ens porta a pensar en l'aparició d'unes ciutats regió mundials, punts nodals a partir dels quals es reestructuraria aquesta economia globalitzadora i en les quals Catalunya-Barcelona pot comptar. Les regions urbanes extenses, ben articulades, completes des del punt de vista industrial i amb una especialització que justifiqui uns alts nivells de recerca, constitueixen un sistema espacial que ha de jugar un paper nodal en la formació i en l'articulació d'aquesta economia global. Determinades ciutats regió al llarg del món són utilitzades pel capital com a punts bàsics de la nova "organització urbano-espacial" i d'articulació de la producció i dels mercats. Es pot parlar del concepte de ciutat mundial, com a element d'un nou paradigma de recerca.

Al llarg dels darrers quaranta anys el planejament regional ha hagut d'evolucionar molt ràpidament. És un camp que aixopluga un gran nombre de disciplines diverses que podem considerar més adequadament si les englobem dins d'una mateixa lògica. Però hem après que les ciutats i les regions comporten un procés dinàmic d'estructuració i de reestructuració, que es troba subjecte a molts agents i a moltes influències, incloent-hi les del propi govern, que amb les seves intervencions té un paper determinant perquè el futur sigui d'una manera o d'una altra. Aquest ha de fer front als grans temes que són vitals i que tenen a veure amb tota la humanitat. És per aquesta raó que interessa el planejament en el domini públic, i per la qual, emprant el famós terme de Max Weber, "és una crida que val la pena ser viscuda".

